

Забудкова О. А. Зовнішній вигляд міст сучасної Луганщини на початку ХХ ст. (за матеріалами статистичної збірки „Города России в 1904 году”). *Луганщина: краєзнавчі розвідки* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 23 квіт. 2020 р., Старобільськ, Україна / ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» [та ін.]. – Старобільськ, 2020. С. 41–45.

Зовнішній вигляд міст сучасної Луганщини на початку ХХ ст. (за матеріалами статистичної збірки „Города России в 1904 году”)

Оновлення міської інфраструктури завжди було одним з головних завдань органів місцевого врядування. З плином часу зовнішній вигляд населених пунктів змінювався й продовжує змінюватися зараз. При цьому гострою є проблема збереження історичного міського середовища для того, щоб його модернізація не призводила до втрати містом власного обличчя. З цієї точки зору вивчення зовнішнього вигляду поселень того чи іншого регіону в різні часи є не лише цікавим, а й актуальним для нашого часу. Серед іншого, це стосується й населених пунктів сучасної Луганщини, вивченню зовнішнього вигляду яких присвячено дану роботу.

На початку ХХ ст. Центральним статистичним комітетом при Міністерстві внутрішніх справ Російської імперії було організовано детальне анкетування міст. Після обробки зібраних зі всієї країни матеріалів було видано збірку „Города России в 1904 году”, яка попри певні прогалини та похибки, стала цінним джерелом з історичної урбаністики. Цікаво, що під „містом” укладачі розуміли не лише населені пункти, де було запроваджено Міське положення, а й поселення з понад 10 тис. мешканців, що значно розширювало межі дослідження. Зокрема на теренах сучасної Луганщини офіційно містами вважалися Луганськ та Слов’яносербськ у Катеринославській губернії, а також Старобільськ у Харківській [2, с. 95, 111]. До анкетування ж було додатково включено слободи Біловодськ, Марківка та Сватова Лучка (сучасне Сватове).

З переліку свідчень про стан міст у 1904 р. як такі, що характеризують їх зовнішній вигляд, нами було обрано площу, кількість та якість вулиць та житлових будівель, наявність вуличного освітлення. Okремо виділено об’єкти, які впливають на

загальний міський пейзаж – церкви, заводи й фабрики. Вказані дані нами було зведено в єдину таблицю (Таблиця 1).

Таблиця 1. Міста сучасної Луганщини в 1904 р. [1]

	<i>Луганськ</i>	<i>Слов'яносербськ</i>	<i>Старобільськ</i>	<i>Біловодськ</i>	<i>Марківка</i>	<i>Святова-Луцка</i>
<i>Населення</i>	34222	3901	~5000	17532	10559	12132
<i>Площа (в км²)</i>	13,7	9,1	3,8	Без даних	22,5	10,3
<i>Густина (осіб на км²)</i>	2 498	429	~1316		469	1178
<i>Кількість вулиць/площ</i>	63/5	23/3	42/12	30/4	38/3	66/3
<i>Мошені вулиці</i>	9,5%	–	1,2%	–	–	–
<i>Вуличних ліхтарів</i>	450	–	95	–	8	–
<i>Житлові будівлі:</i>						
<i>Всього</i>	~5000	737	879	4404	1538	2135
<i>Кам'яні</i>	~4950	280	67	904	4	275
<i>Дерев'яні</i>	~50	260	640	3500	973	1680
<i>Інші матеріали</i>	–	197	172	–	561	180
<i>Криті залізом</i>	~1500	67	325	Без даних	21	170
<i>Криті деревом та черепицею</i>	~3000	52	4	Без даних	–	15
<i>Криті соломною та очеретом</i>	~500	618	550	Без даних	1517	1950
<i>Церков</i>	11	4	4	6	4	3
<i>Заводів/фабрик</i>	16	–	3	–	–	10

Аналіз наведеної таблиці дозволяє зробити деякі висновки. У першу чергу кидається в око значна розбіжність між містами за більшістю показників. Так, безумовно, серед інших різко виділяється Луганськ, центр Слов'яносербського повіту, – найбільше місто і за кількістю населення (34 222 особи), і за площею (13,66 км²). При цьому тут була найвищою й густина населення – майже 2,5 тис. осіб на км² [1, с. 164, 180]. Решта ж міст значно

різняться за цими показниками: від невеличкого компактного повітового міста Старобільськ (бл. 5 тис. населення на 3,8 км² площі з густотою 1,3 тис. на км²) до великої за площею слободи Марківка (бл. 10,5 тис. населення на 22,5 км² та густотою 469 осіб) [1, с. 165, 180]. На жаль укладачам не було надано інформації про площу Біловодська, населення якого було найбільшим після Луганська (17,5 тис. осіб) [1, с. 165]. Наступною за кількістю населення була Сватова Лучка з більше, ніж 12 тис. населення та 10,3 км² площі, яка посідала третє місце за густотою – майже 1,2 тис. осіб на км². Найменшим за кількістю населення був Слов'яносербськ – 3,9 тис. осіб на площі в 9,1 км². Варто зауважити, що ці цифри є вельми відносними, адже під час заповнення анкет міста часто вказували площу та населення з приміськими територіями, що, звісно, впливало на кількісні показники.

Статистичні джерела не дають інформації про особливості забудови міст, тільки цифри щодо кількості вулиць та площ, які нами наведені в таблиці 1. Однак можемо сказати дещо про їх зовнішній вигляд. Так, як бачимо, вулиці в містах були, за деякими виключеннями, ґрунтовими. Мощеними були лише 9,5% загальної протяжності вулиць Луганська та 1,2% – Старобільська [1, с. 180]. Крім того, відомо, що в Луганську 23,2% від загальної протяжності вулиць склали тротуари, а також бульвари, обсажені деревами. 1,4% загальної площі міста займали садки. У Старобільську тротуари склали 48%, бульварів та вулиць обсаджених деревами не було. Садки займали 0,3% загальної площі міста. У Слов'яносербську бульвари та вулиці обсажені деревами займали 52,6%. Тут же був садок, який займав 0,1% площі міста. Таким же був відносний розмір саду у Марківці. У решті ж поселень мощених вулиць, тротуарів, бульварів, садків не було [1, с. 181].

Мало уваги приділялося й освітленню вулиць. Зовсім не використовувалися електричні та газові ліхтарі, а гасові були лише в Луганську (1 ліхтар на 204 м вулиці), Старобільську (на 280 м) та Марківці (8 ліхтарів, загальна протяжність вулиць невідома) [1, с. 196, 198].

Відповідно до кількості населення коливалася кількість житлових будівель у містах. Цікавим є різноманіття матеріалів, з яких їх було побудовано. Так, у Луганську переважаюча більшість будівель була кам'яною, тоді як інші міста було побудовано в

основному дерев'яними будинками. Поруч з цими найпопулярнішими матеріалами використовували також змішані (дерев'яно-кам'яні), а також технології будівництва з глини. Зокрема, у Слов'яносербську було 197 плотових, в Старобільську 104 глинобитний, а в Марківці 561 глинобитний і крейдяний житлові будівлі [1, с. 180]. Вочевидь, йдеться про різновиди т.зв. хати-мазанки, поширеної в ті часі в Україні.

Великою проблемою на початку ХХ ст. були втрати міст від пожеж. Одним із заходів профілактики такого лиха було покриття будинків вогнетривкими матеріалами – залізом та черепицею, які міг дозволити собі не кожен господар. Тільки в Луганську відсоток залізних дахів був відносно великим (бл. 1,5 з 5 тис.), основну частину (2,9 тис.) було вкрито черепицею [1, с. 180]. Найдешевшою ж альтернативою їм були солома й очерет, які, як бачимо з даних таблиці, залишалися основним матеріалом для решти міст Луганщини. Деревина та солома були основними матеріалами й для Біловодська, де цю інформацію подано без кількісних показників [1, с. 180].

Окрасою міст були релігійні споруди, в першу чергу, православні церкви. Їх було по декілька в кожному місті. Зокрема в Луганську служба велася в 11 церквах, молитовних домах і каплицях (7 православних, а також католицька, іудейська, протестантська та вірмено-григоріанська). Іудейська громада мала своє приміщення й у Слов'яносербську. Решту ж культових споруд представляли православні церкви та каплиці – по 3 у Слов'яносербську та Сватовій Лучці, по 4 у Марківці та Старобільську (тут також діяв жіночий монастир), а також аж 6 у Біловодську [1, с. 292–293].

Іншими об'єктами, які формували міський простір були промислові підприємства, які на досліджуваній території повною мірою були представлені тільки в Луганську. У місті працювало 16 фабрик і заводів з 4712 робітниками. Відповідно й найпоширенішим промислом тут була робота на названих підприємствах, на що вказували й укладачі збірки. У Старобільську ж діяли лише 3 промислові підприємства з 84 робітниками, а основним промислом була торгівля. Схожою була ситуація у Сватовому з його 10 підприємствами (43 робітники), а також Біловодську, де фабрик і заводів не було, але діяло 50 ремісничих закладів (близько 1 тис.

ремісників). Основним заняттям решти поселень було землеробство [1, с. 341–342].

Таким чином, на початку ХХ ст. міста на території сучасної Луганщини за своїм зовнішнім виглядом не дуже відрізнялися від сільських поселень. На загальному фоні виділявся Луганськ як промислове місто, яке поступово ставало центром тяжіння навколишніх населених пунктів.

Джерела та література

1. Города России в 1904 году. СПб. : Типо-лит. Ныркіна, 1906. 907 с., разд. паг. **2. Список** городских поселений Российской империи. СПб. : Хоз. деп. Мин-ва внутр. дел, 1901. Ч. 1. Города. [15], 177 с.